

Prizma objektivnega pogleda na Kranjčev svet nam pokaže torej v glavnem take značilne črte: neoporečen epik, dober fabulist, mojster v karakterizaciji in opisu, realist brez iluzije in sanjivosti, skoraj brez lirike (razen v opisu prirode), pa tudi brez etične globine, velikokrat brez onega velikega, prepričujočega in močnega, kar daje umetnosti vrednost prave umetnosti. Ob skrajnih robovih prizme pa z veseljem opazimo, kako zginja pega tendence, mladostne nasladnosti in gole čutnosti, a se poraja na nasprotni strani žarek, ki kaže na prizadevanje v mirnejšem udejstvovanju — v risanju otroškega, tako pestrega in tako zamotanega — za Kranjca morda značilnejšega in pomembnejšega sveta, kakor pa ga danes čutimo. Žarek, ki nam da slutiti, da bomo lahko govorili kdaj tudi o globini Kranjčevih del.

Matija Malešič | Zelena jasa v gozdu

Gospa jetničarjeva je bila že ves dan čudna in nerazpoložena. Po tesni kuhinji se je prerivalo sedem otrok, njihov vrišč je gnal mater v obup. Pod noč se je hrušč podvojil. Zaman so bile prošnje, opomini, šiba; otroci, ki niso mogli zaradi burje ves dan ven, so morali izbruhati čez dan nabrani nemir. Gospa si je ponavljala, da ne vzdrži več in jim obljubljala, da jim pobegne, otročjega nemira pa tudi s tem ni potlačila.

Tedaj je prinesel v kuhinjo kaznjeneč naročaj kalanic. Ko bi odrezal je potihnil hrup, vrišč in cmerjenje. Otroci so se zgrnili okoli tujega moža, sprememba jim je bila nad vse prav.

Uho, na katero je ves dan udarjal jok, cviljenje in prepir, ni bilo več vajeno miru, zato je mati radovedno pogledala, v kaj so otroci zaverovani.

Jernejček je stal široko razkoračen pred jetnikom in silil vanj: »Kam si skrili puško, ko so te odgnali orožniki?«

Zora ga je spraševala: »Srna, uboga srnica, ki si jo ubil, se ti ni prav nič smilila?«

Igor je hotel vedeti, kako počti puška, Boris, dali je srna zajokala, ko jo je zadela krogla. Uroš in Dušan sta zlezla na kolena možu, ki je hotel zložiti prinesena drva v podpeček, in se lotila njegovih dolgih brk.

Mož se ni hotel nobenemu zameriti in je bil v zadregi, kateremu naj prej odgovori.

»Jaz sem največji in najstarejši,« je poudaril Jernejček, »meni odgovori najprvo. Kam si skrili puško, da je nihče ni našel?«

Divji lovec prav na to vprašanje ni hotel odgovoriti in se je obrnil k Zori: »Srne je Bog spustil v gozdove, da si tudi siromak včasih lahko privošči košček mesa.«

Jernejček je potisnil Zoro izpred moža: »Zakaj ne odgovoriš meni? Kam si skrnil puško?«

»Tega ne povem nikomur, povedal nisem orožnikom, ki so mi grozili s puškinimi kopiti, ne sodniku, ki mi je obljubil milejšo kazen, če povem.«

»Meni lahko poveš, jaz te ne izdam! Na uho mi povej, da drugi ne slišijo.«

Mož se je posiljeno nasmehnil, povedati ni in ni hotel.

»Hočem, da mi poveš!« Jernejček je udaril z nogo ob tla. »Ni mi prav za prav mar, kje je tvoja puška, hočem le vedeti, kako si jo skrnil, da je ne zavohajo ni orožniki, ni lovski pazniki, ni sodniki. Ko bom velik, hoj, ko bom velik, bom tudi jaz oprezoval ob gozdnih jasad na srne.«

»In jih pobijal? Krvolok!« se je zgrozila Zora.

»Tiho, ženska, ki tega ne razumeš. Mož, zakaj mi nočeš povedati? Glej, kako lepo te prosim.«

»Ti bi povedal očetu, oče sodniku, sodnik orožniku.«

»Zaradi očeta torej mi ne poveš! Ha, tako je, če ima človek očeta, ki je jetniški paznik in je bil prej orožnik.«

Tisti hip je posegla v pogovor mati in rekla kaznjencu, da bo že sama zložila drva.

Mož še ni dobro zaprl vrat za seboj, že je bil v kuhinji zopet vrišč in hrušč, prepir in cmerikanje, kakor pred njegovim prihodom v kuhinjo. Mati je udarila s kuhalnico po pokrovu na loncu in opomnila najstarejšega: »Jernejček, Zora, ali ne bosta napravila reda?«

Jernejček in Zora sta se sama prepirala in nista imela kdaj tolažiti drugih.

»Grdun, nedolžne srne bi streljal,« je očitala Zora Jernejčku, »in po ječah in zaporih bi se vlačil kakor ta mož.«

»Ne, nikdar ne bom ne v zaporu, ne v ječi. Mene ne vlove. Rajši ko v zapor, rajši ... rajši ...«

»No?«

»Rajši bi podrl orožnika, ki bi me hotel odpeljati!«

Jernejček jo je nenadoma dobil s kuhalnico, da se je zvil pod udarcem. Na Zorana v naročju je med preprirom pozabil, dojenček mu je skoraj zdrknil iz rok in se je drl. Jernejček ga je lepo poujčkal, mislil je, da jo je dobil s kuhalnico zato, ker ni pazil na Zorana. Vseeno je drugič padla kuhalnica po njegovem hrbtu, bolj trdo ko prvič.

»Mamica,« se je uprlo v Jernejčku, solze so mu udarile v oči, »kaj ti je naenkrat? Niti enkrat me nisi opomnila!«

Mati pa je dvigala kuhalnico k tretjemu udarcu. Čudna jeza je gorela v njenih očeh. Ker je Zoranu ujčkanje ugajalo in se je nehal dreti, je

Jernejček skozi solze pogledal po kuhinji, kje je vzrok, da mu grozi nov udarec s kuhalnico. Igor in Boris sta se prepirala za poleno, na katerem sta hotela oba jezdit, Uroš in Dušan sta se valjala po tleh in se lasala, sam Bog ve zakaj, vsi štirje pa so cvilili in vpili.

»Jaz ne morem vsemu kaj, preveč jih je!« se je poskusil skozi jok braniti Jernejček, ali v tretjič je padla kuhalnica po njegovem hrbtu, da je zatulil in pobegnil pod mizo.

»V peklu ni hujše,« je bridko planilo iz jetničarke. »Pobegnem! Naj se oče trpinči z vami in vam najde strah.« Vrgla je kuhalnico proti podpečku in si odpasala predpasnik.

Tisti hip je na štedilniku udarilo mleko iz lonca, gospa je priskočila in potegnila lonec z ognja. Nato si je zopet pripasala predpasnik.

Igor in Boris sta umolknila iz škodoželjnosti, da jih je Jernejček dobil, Uroš in Dušan sta se nehala lasati iz radovednosti, zakaj jih je Jernejček dobil. Vsi štirje so se približali mizi, pod katero je čepel Jernejček, ki je iz jeze, ker jih je dobil sam, Zora pa ne, vsilil Zorana sestri. Toliko pametna je Zora bila, da je uvidela, kako nemogoče je, i tolažiti Zorana i sam jokati, zato je z dojenčkom zaplesala po kuhinji. Jeziček pa ji ni dal miru. Komaj je dobro potolažila Zorana, se je že sklonila k Jernejčku: »Orožnika bi pobil?«

Jernejček ji je po kratkem obotavljanju začel pojasnjevati: »Tam po gozdovih ni tako tesno ko tu pri nas, kjer smo stisnjeni v ozko kuhinjo in sobico, ki sta bili prej jetniški celici, kakor je povedal očka. Tam hodiš ure in ure, pa ne naletiš na nobeno hišo, ne srečaš človeka. Tiho je tam, tam ni Zoranov, Urošev, Dušanov, Igorjev, Borisov, tam ni tebe, ki imate jok na jeziku in solze v očeh, če vas kdo le postrani pogleda. Zlekneš se v tisti tišini pod košato smreko ob zeleni jasi, zagledaš se v modro nebo, zasanjaš z odprtimi očmi o daljnem svetu... kakor mamica, ko je bila še doma pri očetu in ni še poznala našega očeta.«

»Mamica ni nikdar imela puške, ko je sanjala tam ob zeleni jasi v gozdu.«

»Ker je ženska! Kdaj si še slišala, da nosijo ženske puške in hodijo na lov? To je za nas moške.«

»Mamica je rekla, da me vzame s seboj, ko pojde k staremu očetu,« se je domislil Igor. »Takrat me popelje na tisto zeleno jaso v gozdu, kamor je pobegnila od doma, če ji je bilo hudo ali so jo kregali. Videl bom košate smreke, modro nebo, vedel bom, kaj je tišina.«

»Meni je obljubila, ko tebe sploh še ni bilo pri nas,« ga je zavrnil Jernejček. »Že takrat mi je obetala, do danes nisem videl tiste zelene jase. Tega, da ne moreva z materjo tja, si kriv ti, Igor, in ti, Boris, in ti, Uroš, in ti, Dušan, in ta cmerika zoranasta.«

»Mi?«

»Vi! Mamica mi je rekla, da pohitiva tja, ko je bila Zora majčkена in vas drugih še ni bilo pri nas. ‚Ko shodi Zora, se bova mogla odtrgati od nje in jo samo pustiti očetu, takrat pojdeva,‘ mi je rekla. Shodila je Zora; ko je bil čas, da bi šla, so prinesli tebe, Igor. ‚Ko shodi Igor, pojdeva,‘ je rekla mamica. Shodil je Igor, prinesli so tebe, Boris. Shodil je Boris, prinesli so naenkrat vaju oba, Uroš, Dušan. In zopet nisva mogla nikamor. In ko shodi Zoran, kar bojim se...« Jernejček je iskal po pripravnih besedi, ki mu ni in ni hotela na jezik.

»Če bi tam ob zeleni jasi v gozdu pobil orožnika, sem te vprašala?« je porabila Jernejčkovo zadrego Zora.

»Če bi me hotel vkleniti v verige in me gnati v zapor... če bi mi hotel vzeti moj gozd, zeleno jaso, modro nebo, tišino, mojo prostost... če...«

»Bi ga ustrelil?«

»Bi!«

»Mamica, mamica, slišiš, Jernejček bi ubil človeka.«

Mar je bilo mamici otročjih razgovorov, da je le bil mir, ljubi mir v kuhinji in da so se ji vsaj za hipec počinila ušesa.

Zora je komaj, komaj čakala, da pride oče iz službe in pove njemu, kar materi ni mogla.

»Očka,« ga je prestregla že na pragu, »očka, Jernejček je rekel, da bi ob zeleni jasi v gozdu ustrelil orožnika.«

Oče je obstal pri vratih, temna senca je hušknila čez njegov obraz.

»In tistemu možu, ki si ga poslal z drvni semkaj, tistemu možu je potožil, kako je, če ima človek očeta, ki je jetniški paznik in je bil prej orožnik.«

Oče se je ozrl na mater in rekel ledeno: »Lepo ga učiš, svojega Jernejčka!«

Mati je nehala mešati žgance in pogledala proti vratom. Tisti hip so ji klecnila kolena, zameglilo se ji je pred očmi, nato so ji zamigotale rdeče luči v črnih kolobarjih. Padla bi, da se ni ujela za štedilnik.

Mučno tišino je prekinil ropot stola, ki si ga je mati z nogo pri-tegnila in omahnila nanj. Onemoglo so se ji povesele roke v naročju.

Sveta nebesa, taka omotica je bila gospe znana, osmič jo je napadla sedaj, najhuje tedaj, prvič, dobrih osem mesecev pred Jernejčkovim rojstvom in potem po vrsti osem mesecev pred Zorinim rojstvom, pred Igorjevim, pred Borisovim, huda kakor prvič je bila osem mesecev pred rojstvom dvojčkov, kakor sedanja je bila omotica, ki je oznanjala pri-hod Zorana...

Jetničar je vzel iz Zorinih rok Zorana, ko da ni vedel, kaj dela. Pogled se mu je bolj in bolj mračil. Otroci so plahoma čakali, kaj bo, le Zoran, ki še ni ničesar razumel, je bil vesel, da je pri očetu.

»Povedala si mu torej?« Suh in votel je bil jetničarjev glas.

»Križani Bog,« se je zgrabila jetničarka za senci in se naglo ozrla na moža. Ali ni opazil omotice? Ali jo je opazil, pa je kljub temu krut. »Za sedem jih ni prostora v tej tesni kuhinji, kam, za božjo voljo, kam spraviš osmega?« je bruhalo iz žene.

Mož pa je ni razumel, nepremično je stal ob vratih, temno je gledal, v svojo misel se je zagrizel.

»Ah, saj mu ne morem povedati pred otroki; kakor vselej, bi morda tudi sedaj hitel iskat po koledarju za novimi, tujimi, čimbolj gosposkimi imeni,« se je osvestila jetničarka. Razdraženo je rekla: »Zakaj pošiljaš z drvni take jetnike, ki jim mešajo glave?«

»Ali naj nosim drva sam? Tebi jih ne pustim nositi, to veš! Očetu sem obljubil, da boš nosila klobuk, ne drva.«

Jetničarko je vrgla omemba klobuka s stola. Ali tisti hip se ji je zameglilo pred očmi, ko da še ni pregnala omotice iz svoje glave. In skozi meglo in med burnim nabijanjem po sencih je slišala isti glas, ki pa ni bil oster, temveč sladak in mehak: »Klobuk bo nosila!« »Ali je nositi klobuk sreča?« je prekinil orožnika njen oče. »Mesečne plače ne pobije toča, ne ugonobi je suša, ne uniči je požar, ne odnese je povodenj!« »Gruntarji svojih hčerk ne odgajajo za orožnike.« »Ali jih za ječo odgajajo? Ako storim svojo dolžnost in povem, da je skrivala ubijalca in tajila, da je pri njej, pojde za Jernejem v ječo. Ko se vrne iz ječe, kateri gruntar jo vzame? Počaka na Jerneja? Ako Jerneja ne obesijo, bosta po njegovem prihodu iz ječe morala misliti na ženitev svojega sina, ali na možitev svoje hčerke, ne pa na svojo! Oče, udarite v mojo roko, prikritje sramoto!« »Ni prava taka pot, z grožnjami se ne snubi!« »Druge poti zame ni!« »Res je, drugače gruntarska hči ne vzame orožnika.« »Ali mislite, da je zame lahko, jemati tako? Ali kaj hočem, pozabiti je ne morem. Oče, dokaz moje ljubezni naj vam bo obljuba: Ako bo fantiček, Jernejček naj bo! In nikdar ne bodo moja usta spregovorila besedico očitka!«

Med jetničarkino meglo je udaril suh glas: »Ob jasi, Zora, ob zeleni jasi v gozdu, si rekla, da bi Jernejček ubil orožnika?«

»Ob zeleni jasi v gozdu, da, tam, kamor bi mamica šla z Jernejčkom, ko sem jaz shodila, če bi tedaj ne prinesli Igorja. Ko je shodil Igor, bi šla, če bi tedaj ne prinesli Borisa, potem Uroša in Dušana, potem Zorana. Jernejček se že sedaj boji, kaj pride vmes, ko shodi Zoran, da morda zopet ne bi mogla iti.«

Mati si je zakrila obraz in naslonila glavo na rob štedilnika. Njene moči so bile pri kraju.

»To o zeleni jasi v gozdu, to imajo od jetnika, kajne?« je vprašal jetničar strogo.

»To imajo od mene,« je rekla jetničarka mirno in ne da bi dvignila glavo.

»Ko mu že pripoveduješ o zeleni jasi v gozdu, si mu omenila tudi, kako je ta zelena jasa poškropljena s krvjo?«

Jetničarka je dvignila glavo. Zopet se ji je zameglilo pred očmi. In v tej megli je videla divjega lovca — Jerneja — ko je brez sape tisto strašno jutro planil v njeno sobo: »Skrij me, za petami so mi...« »Jezus, Jernej, krvav si!« »Tam na zeleni jasi sem ustrelil preganjalca... da ga nisem jaz, ustrelil bi on mene... Čakaj, še tega počim.« Tako živo je bil jetničarki pred očmi tisti prizor, da je zavihtela roko, kakor takrat, ko je zgrabila za Jernejevo puško, katero je hotel sprožiti v zasledovalca. Gibljaj roke jo je osvestil, megla ji je izginila izpred oči, pred njo je mrk in osoren stal tisti, na katerega je streljal Jernej, in ki bi sedaj ne stal pred njo, da ni tedaj hlastnila po Jernejevi puški.

»Mi se pogovarjamo le o zeleni jasi v gozdu, ki ni prav nič poškropljena s krvjo,« je rekla suho in za čudo mirno.

Ta mir je jetničarju pregnal potrpežljivost. »Mojim otrokom, da veš in si zapomniš, mojim boš — ako te že mika to pripovedovanje — mojim boš pravila o jasi, ki je poškropljena s krvjo!«

»Nikdar!« je bruhnilo iz jetničarke. Zravnila se je, oči so se ji posvetile. Otročički so se zgrnili okrog nje, vsi, le Zoran, ki še ničesar ni vedel, le Zoran je bil pri očetu. »Mi govorimo le o jasi, ki je zelena in z rožicami posuta in nad katero se pne modro nebo, o jasi govorimo, kjer je mir in tišina, tišina... Tja pohitimo, kadar nam je hudo.«

»Ko shodi Zoran, kajne, mamica, tedaj končno pojdeva,« je bruhnilo veselje iz Jernejčka. »Obljubi mi, mamica!«

Jetničarko je stisnilo v grlu.

»Meni si tudi obljubila, mamica... Meni tudi... Tudi meni... In meni...« je začebljalo okoli nje.

Mati se je nizko sklonila do njih, da bi v njihovih kodrih skrila svoj obraz in ji ne bi bilo treba odgovoriti.

»Moji,« je zopet poudaril oče, »moji morajo vedeti o jasi, poškropljeni s krvjo, da bodo ob času, ko se jim ne bo moglo več skrivati, vedeli, kam vodi uhajanje na zelene jase v gozdu.«

»Moji ste vi vsi, vsi! Glejte otročički, mežim in vas poljubljam, da ni razlike. Razmaknite se, stene, razvalite se, zidovi, burja odvihraj z nami čez gore in doline; burja, postoj, burja umolkni, burja pojdi zbogom, mi te več ne potrebujemo. Proč, noč! Sonce, posij! Tiho, tiho, po prstih, otročički, glejte srnico, ki se pase na zeleni jasi...«

Razmaknile so se stene ozke kuhinje, razvalili so se zidovi, burja za zidovi je nestrpno čakala in pletla mehke sedeže — sedem sedežev — za dolgo pot.